SLOVENSKÁ REČ

MESAČNÍK PRE ZÁUJMY SPISOVNÉHO JAZYKA

JÚN 1941

10

ROČNÍK ÔSMY

REDIGUJE ANTON JÁNOŠÍK S JOZEFOM ŠKULTÉTYM

VYDÁVA MATICA SLOVENSKÁ

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK VIII. ČÍSLO 10.

Jozef Solčány:

PRÍSPEVOK K ŠTÚDIU ITERATÍV S KORENNOU POLOSAMOHLÁSKOU *r, l.*

Iteratívne slovesá tvoria sa v slovenčine príponou *-a-*, v praxi najčastejšie s hiatickým *j*, teda príponou *-ja-*[1], pred ktorou sa všeobecne predlžuje krátka korenná samohláska základného slovesa, napr.: *dohárať* (od *horieť*), dvíhať *(zdvihnúť)*, *zaúčať sa* (*zaučiť sa*); *udúšať* (*udusiť*), *vymýšľať* (*vymyslieť*), *púšťať* (*pustiť*), *skášať* (*skosiť*) ap.

V slovenčine na rozdiel od češtiny predlžujú sa popri samohláskach v koreni aj polosamohlásky *r, l.* Tento zjav je zvláštnosťou slovenčiny a ojedinelý v slovanských jazykoch. Na ňom Weingart vysvetľuje svoju teóriu, že v cirkevnej slovančine „*r*ъ, *l*ъ-, t. j. *r̥, l̥-* v iteratívu se vyslovovalo dlouze", na rozdiel od tvarov základného slovesa takého istého tvaru, „jako je tomu nyní ve slovenštině: *držať — dodŕžať, udŕžať, pridŕžať sa, zdŕžať; ohrnúť — ohŕňať; zvrtnúť sa — zvŕtať sa, pliť — napĺňať* – a j."[2]

Táto teória privádza nás k jadru problému, kedy písať najmä v jednakých tvaroch slovesa na *-ať* dlhé *ŕ, ĺ* a kedy ostať len pri krátkom *r, l.* Otázka nebola dosiaľ nadhodená a najlepšie sa nám objasní v súvislosti s tým istým zjavom pri slovese s inou korennou hláskou: *sypať — sýpať*. Čo do

[1] Hiatická hláska *í* sa pôvodne a organicky vyskytuje pri slovesných koreňoch na *-i*: *biť — bíjať, piť — pijať* a od nich prechádza k slovesám s koreňom, zakončeným na spoluhlásku; ináč nemohli by sme vysvetliť mäkčenie samohlások pred *-a*, napr. *udúšať*<*udus+jať* (*s+j=š*), prípadne celej skupiny: *púšťať* < *pust+jať* (*st+j=šť*) ap.

[2] Časování staroslověnské, 2. vyd., str. 106—7.

tvaru obidve slovesá sú navlas jednaké a je rozdiel iba v kvantite korennej samohlásky *-y-*, čo do vidu obidve sú nedokonané, lenže s tým rozdielom, že tvar s krátkou kvantitou *sypať* je duratívum (trváce) a s dlhou *sýpať* je zas iteratívum (opätovacie). Zjavnejšie sa rozdiel ukazuje najmä v složeninách: z duratíva *sypať* dostávame pripojením tých istých predpôn *(u-, po-, vy-)* dokonané slovesá a pri iteratíve *sýpať* niet zmeny vo vide; iteratívum naďalej ostáva iteratívum: *usýpať, posýpať, vysýpať*. Pri obidvoch základných slovesách niet takého veľkého rozdielu vo vide a tým ani vo význame, ako je tomu pri ich složených tvaroch.

Na tomto obdobnom prípade vidno, že v podstate otázka dlhého alebo krátkeho *r,l* pri slovesách s touto korennou polosamohláskou spočíva práve vo vide, teda či ide o duratívum alebo iteratívum. Pravda, pri niektorých slovesných tvaroch rozdiel vo vide duratíva a iteratíva sa neukazuje tak zjavne, niekedy sa celkom sotrie, čo je ľahké, keďže ide tu o celkom jednaké formy. Napríklad podľa deja za iteratívum dalo by sa pokladať sloveso *smrkať* (porov. *smrknúť* — len jeden raz; *smrkať* — viac ráz po sebe), *glbať*[3] (porov. *glbnúť* — len jeden raz), ak berieme do povahy opätovanie kratšieho deja pri *smrkaní*, no možno ho pokladať aj za duratívum, ak neprizeráme na vnútorný priebeh deja, len na vonkajší, prosto na stále trvanie deja v jednom kuse. Takto treba aj chápať tvary *glgať, mlgať, hltať*, v deji ktorých je tiež súvisle opätovaný pohyb pri činnosti, čo zrejme ukazuje na iteratívnosť týchto slovies, ktorá sa aj zjavuje pri složeninách, tvorených predponou *pre-: pregĺgať, premĺgať, prehĺtať*.

Takto porozumiem, prečo v mojom rodnom nárečí (porov. 3. pozn.) slovesá *glgať, mlgať, hltať* ako iteratíva (pravda, len predpokladané) majú korenné *r, l* nepredížené, podobne ako aj slovesá *smrkať, glbať*. Ale pokým pri nich koreň aj v složenine zostáva nepredížený: *nasmrkať sa, vysmrkať sa, usmrkať sa, poglbať sa, doglbať sa, uglbať sa* (príklady: *Dobre sa vismrkaj! Nasmrkaŭ sa vodi, Poglbaj ho, ňech staňe, Veľmi sa doglbaľi)*, zatiaľ v složeninách slovies *glgať, mlgať, hltať* sa koreň predíži: *pregĺgať, premĺgať, prehĺtať*, ale len s uve-

[3] Užívané vo väzbe: *glbať* niekoho lakťom. Tak je to v nárečí v okolí Prievidze, smerom na Handlovú (farnosť Chrenovec).

denou predponou. V zložení s inou predponou sa koreň nepredlžuje ani pri týchto slovesách: *naglgať sa, namlgať sa, nahltať sa, pomlgať, pohltať, vyglgať, vyhltať, vymlgať.* Tu sa dobre ukazuje onen významový rozdiel, o ktorom sme sa boli zmienili povyše. To jest duratívne slovesá složené, ako: *naglgať sa, pomlgať, pohltať, vymlgať, vyhltať,* teda s nepredlženou *korennou* hláskou *r, l,* majú význam dokonaný, napr.: *Ale si sa naglgaų vodi, Ten už pomlgaų šetki cukríki, Šetko si mi pohltaų; Uš si vimlgaų celí prst, Šetko pálenųo nám vihltaų.* Oproti tomu složeniny týchto slovies s korennou hláskou predlženou sú naisto iteratíva a majú význam nedokonaný, napr.: *Preglgaj pomali, aby ťi ňezabehlo, Premlgaj cukrík a čuš, Voľjako ťaško sa mi preglga, Čo tak pomali prehltaš? Prehltaj pozorňe, keď ješ ribu* a pod.

V základnom slovese *mrhať* na rozdiel od spisovnej reči v spomenutom nárečí užíva sa s predlženou korennou hláskou *mŕhať** a tak aj, pravda, v složeninách: *premŕhať, popremŕhať.* Napr.: *Ňemŕhaj, ňemilobohu, fšetko si popremŕhaš! Ten už šetko premŕhaų* a pod. Vždy zjavnejšie je dlhá kvantita v složeninách s viac predponami: *popretŕhať* (zelinu), *povytŕhať,* ale: *všetky zuby dal si vytrhať* (úzus), *popreglgať,* napr.: *Šetki nadáųki popreglgaų a ňepovedaų ništ.* (V spomínanom nárečí sa povie *nadávka,* a nie *nádavka***).

Žiadalo by sa podrobnejšie, na širšom nárečovom materiále preštudovať iteratíva tohto typu, najmä tých prípadov, kde sa javí rozdiel iteratíva len v kvantite od základného slovesa rovnakého tvaru (duratívum), aby sme takto tvorené typické slovenské iteratíva nezanedbávali v spisovnej reči a z b y t o č n e nenahrádzali iteratívami na *-ovať*[4], napr.: *zadržať — zadŕžať* m. *zadržovať, trhať — vytŕhať, odtŕhať* m. *odtrhovať.*

---

* Bolo by dobre zistiť, nakoľko a v akom rozsahu je tvar *mŕhať* v onom nárečí; v iných nárečiach poznajú len *mrhať* (Brezno, Bánovce, Turiec). — *Red.*

** Ku kvantite *nadávka,* tvorenej podľa riadneho systému deverbatív *nadávať — nadávka* bude sa treba vrátiť. — *Red.*

[4] Tejto otázky sa už bol dotkol Mihál, Slov. jazyk I, str. 7—8.

Jozef Škultéty:

*PRO*STRIEDOK, *PRO*STREDNÝ, A ČI *PO*STRIEDOK, *PO*STREDNÝ JE PO SLOVENSKY?

Z mladosti svojej živo pamätám časy, keď ťažko mi bolo povedať i písať *prostriedok, prostredný* a neraz i zahundral som trpko: „Materinská reč!" Aká materinská reč, keď moja matka hovorí „posredok", „posredný"! Pozdejšie, už v živote, prestal som hútať o týchto slovách a písaval som poslušne. Ale po rokoch dostal sa mi do ruky Miklosichov Slovník šiestich slavianskych jazykov (ruského s cirkevno-slovanským, bulharského, srbského, českého, poľského), a okrem českej videl som tieto slová všade, vo všetkých rečiach slovanských s predponou *po-*, nie *pro-*. Až potom bolo mi ťažko písať v slovenskom texte prostriedok, prostredný, prostredie.

Moja matka, od ktorej naučil som sa hovoriť v tých slovách *po-*, nie *pro-*, bola rodáčka gemerská, z Kamenian medzi Ratkovou a Jelšavou. Slovenčina gemerská, južno-východná, najmä hláskoslovne vo všeličom blízka je južným jazykom slovanským, no a táto predpona *po-*, nie *pro-*, označuje i všetku strednú, čiže hlavnú, najrozšírenejšiu slovenčinu.[1]

I ťažko je povedať, kde sa vzala v spisovnej reči slovenskej takáto forma, keď Slováci okrem najkrajnejšieho svojho územia západného všade hovoria i ako predložku i ako predponu nie *pro-*, ale *po-*. Postavenie strednej slovenčiny za spisovný jazyk bolo dielom slovenskej trojice Ľudovíta Štúra, Michala M. Hodžu a Jozefa M. Hurbana, a z ich spisov[2] vieme veru, že za strednú slovenčinu mali až zapálené duše. Hurban, ako rodák západo-slovenský, starať sa o literu a slabiku slovenského slova ponechával Turčanovi Hodžovi a Trenčanovi Štúrovi, ale ako redaktor „Slovenských pohľadov" náležite ukazoval, čím mu je slovenčina. — Kde sa tu vzalo v písme i len také zrno západnej slovenčiny, aké je v slovách *pro*striedok, *pro*stredný a ešte v niekoľkých s nimi súvisiacich?

U Martina Hattalu, dôležitého gramatika slovenského, nebolo možno nepoznať kde-tu, že žije v Prahe a i poddáva sa,

[1] Áno, ako v strednej slovenčine, tak je to v celej východnej a južno-východnej; len západ slovenský, hraničný s Moravou, má v týchto slovách *pro-*.

[2] Štúrove Nauka reči slovenskej, Nárečja slovenskuo; Hodžove Epigenes Slovenicus, Dobruo slovo Slovákom, Větín o slovenčině.

ale napr. formu bezposredne[3] zazreme i na 90. strane jeho Mluvnice jazyka slovenského. V Slovenskej mluvnici profesora Fraňa Mráza, vydanej 1864-ho, hneď na 1. strane mali sme vetu o vzdelávaní sa *po*sriedkom[3] reči svojej. Pravda, vo veľkom Slovníku Bernolákovom bily do očú slová *pro*stredek, *pro*stredňí a iné s nimi súvisiace, a hoci tam, keď Bernolák západnú slovenčinu postavil za spisovnú, boly ony správne dané, iste pomýlily nejedného Slováka. Pritom v rokoch 1869—71 vyšiel vo troch dieloch Loosov slovensko-maďarsko-nemecký slovník; Jozef Loos, profesor Moysesovho bystrického gymnázia, bol turčianskym rodákom, teda Stredo-Slovákom, ale slová, o ktorých je táto reč, pomýlený postavil vo všetkých troch dieloch Slovníka s *pro*, čiže nie po slovensky. Slovenčina nemá *pro* ani ako predložku, ani ako predponu (pro-), a vec i z takýchto poznámok, bez obšírnejšieho výkladu, je jasná, že písať nám treba *po*striedok, *po*stredný ap. Ide to zo zemepisného položenia nášho národa. Svojimi sídlami súvisíme okrem Čechov s Poliakmi, Rusmi a za starodávna, pred príchodom Maďarov a potom ešte Kumánov, pri ktorých tiež postúpili sme nahor, súviseli sme i s južnými Slovanmi...

Vec prirodzená, že treba nám písať *po*striedok, *po*stredný, *po*stred, *po*stredkovať, *po*strednik, *po*strednosť, *po*stredníctvo, *po*stredie.

Jozef Liška:

ZACHOVAJÚ SA VÝCHODOSLOVENSKÉ NÁREČIA?

Bohatstvo slovenských nárečí nie je ešte ani zďaleka vyčerpané. To platí najmä o východoslovenských nárečiach, do systematického spracovávania ktorých sa dosiaľ nikomu nechcelo. Pravda, bohatý materiál sosbieral Czambel v Slovenskej reči už pred štyridsiatimi rokmi, ale dnes jednako len ľutujeme, že nám nezanechal toho viac.

Prečo? Nárečia žijú, menia sa. Východoslovenské nárečia za posledné polstoročie sa zmenily až veľmi. Východné Slovensko malo donedávna všetky predpoklady, aby si uchovalo starý ráz svojej reči. Jeho postavenie geografické, ako úzke údolia, v ktorých sú niekedy ťažšie prístupné obce, málo cest a úplne chu-

[3] Medzi *sr* v takýchto slovách *t* je i u Čechov nie z najstarších časov písomnosti.

dobná železničná sieť, málo väčších miest a skoro nijaké priemyslové strediská, zamestnanie obyvateľstva (roľníctvo), to všetko akosi konzervovalo nárečie. Čím ďalej na východ a sever, tieto podmienky sa stupňujú.

Dnes je už veľa zmenené. Najviac sa o to zaslúžila slovenská škola, do ktorej musí každé dieťa a kde sa soznamuje so spisovnou rečou. Pred vojnou sa tiež chodilo do školy, ale len v zime, aj to len tí, čo mali nejakú obuv. Učiteľmi boli múdrejší, chytrejší z ľudu, ktorí tiež hovorili východoslovenským nárečím a učili deti čítať a rátať.

Dnes je hodne väčší pohyb obyvateľstva ako kedysi. Je pravda, že predtým veľký počet ľudí odchádzal na roboty do Ameriky, ale tí sa väčšinou po niekoľkých rokoch vrátili domov a hovorili zas starou rečou.

Nie menej pôsobia na reč ľudu rozhlas a noviny. Tu nejde len o to, aby východní Slováci ovládali spisovnú slovenčinu, ale postačí už, že vedia, ako je to alebo ono slovo v spis. reči. Za posledných dvadsať rokov na trhu aj v úradoch sa ľudia oboznámili dosť s češtinou. Pravda, s písaným slovom českým boli oboznámení už skôr, čítaním biblie doma i v kostole, hlavne evanjelici.

Preto východniar nehovorí s každým rovnakou rečou. Ináč bude rozprávať v meste s úradníkom, ináč s pánom farárom a ináč medzi svojimi doma alebo v krčme, teda takou rečou, akou my hovoríme k nemu. Preto pri štúdiu reči východoslovenskej musíme si dať veľký pozor a musíme hovoriť hneď nárečím tej obce, ktoré práve študujeme. Keď som nedávno chcel zistiť izoglosu *haj* (*hej, áno*) v okolí Bardiova a opýtal sa zrejme tak, aby som dostal kladnú odpoveď, ale spis. slovensky, ženička mi odpovedala *hej*. Keď som jej vyčítal, prečo nepovedala *haj*, vravela mi, *„že ona hutori ze mnu tak, jag ja z ňu"*.

Ale tieto veci, toto oboznámenie neostalo bez vplyvu na pôvodnú formu východoslovenských nárečí, takže dnes už len najstaršia generácia hovorí ešte „starodávne", ale tá stále vymiera. Aj dnes nájdeme v Šariši 80- i 100-ročných ľudí. Je ich málo, ale sú výbornými rozprávačmi a vedia nevyčerpateľné množstvo rozprávok, príslovní, starých zvykov, o ktorých mladá generácia kedysi počula, ale rozprávať už ich nevie.

Reč s generácie na generáciu sa mení. Nie je preto zriedkavý prípad, že v jednej a tej istej obci počujeme zreteľne dvo-

jakú reč. Dokonca v okolí Bardiova stretávame sa s troma vrstvami nárečia. Tak napr. v 3. os. pl. préz. najstaršia generácia má koncovku *-o (i̯o)*: *ňešo, vezo, tro, pijo, spadno, rozumi̯o, vizo, kľečo, pišo, bero, hrejo, kupujo*. Stredná generácia má koncovku *-a (i̯a)*: *ňeša, veza, tra, pija, spadna, rozumi̯a, viza, kľeča, piša, bera, hreja, kupuja*. Mladá generácia zas *-u (i̯u)*: *ňešu, vezu, tru, piju, spadnu, rozumi̯u, kľeču, pišu, beru, kupuju*.

Tieto zmeny sú jednak fonetické, hláskoslovné, tvaroslovné i lexikálne. Najčastejšie sú zmeny fonetické.

Vo Zlatom pri Bardiove už len najstarší ľudia vyslovujú zadopatrové *ł (lampa, biła)*. Pretože sa z nich v okolitých dedinách vysmievajú, že hovoria *bija, maja, jampa*, stredná generácia vyslovuje miesto neho tvrdé *ł (biła, mała, łampa)*.

Podobne v Mokroluhu a Rokytove miesto bilabiálneho *u̯* mladší začínajú vyslovovať tvrdé *ł*, teda miesto *mau̯a, u̯ampa, bu̯, Mokrou̯uh* mladí hovoria *mała, łampa, buł, Mokrołuh*. Okrem toho toto *u̯* má v najnovšej výslovnosti sklon k artikulácii labiodentálnej (perozubnej).

Bilabiálne *u̯* vyskytuje sa aj v južnom Šariši za *v* na konci slabík alebo slova v spojení s predchádzajúcou samohláskou: *kreu̯, hňeu̯, leu̯, prau̯da, lau̯ka, šľiu̯ka, kriu̯da* a pod. Mladší vyslovujú miesto neho labiodentálne (perozubné) *v: hňev, krev, pravda, lavka, šlivka*. V Zemplíne bilabiálne *u̯* vyslovujú ešte i deti.

Dvojhlásky, pokiaľ sa zachovaly v juhozápadnom Šariši, vyslovujú najstarší ľudia ešte s *u̯* a *i̯* polosamohláskovým: *ku̯oň, stu̯ol, poku̯oj*, i *ku̯uň, stu̯ul, poku̯uj* (Križoviany, Hrabkov); ďalej *vi̯era, pi̯esek, bi̯eli* a pod. Mladší vyslovujú dvojhlásky len ako spojenie *v*+*o* a *j*+*e* (miestami veľmi oslabené): *kvoň, stvol, pokvoj; vjera pjesek*. Na väčšine územia prvý člen sa už vôbec nevyslovuje, takže tam máme: *koň, stol, pokoj* a miestami (Abauj) i *zevka, vera, pesek*. V južnom Šariši dvojhlásku *u̯o* nevyslovujú už ani starí ľudia.

V Gabultove vyslovujú starí ešte stredojazyčné *ï* ako striednicu za staré *y: pïtac še, xïža*, mladší už len *i* obyčajné. V okolí Bardiova už len u najstarších počuť *o* miesto *a*, napr.: *jo, nom, dou̯, dol, som*.

Spoluhlásku *ch (x)* na hraniciach šarišsko-zemplínskych stará generácia vyslovuje všade, stredná generácia vplyvom

maďarčiny má miesto neho *h (muha, uho, hlapec)*, najmladší vplyvom školy zas vyslovujú *ch (muxa, xlapec)*.

Mäkké p e r n i c e a *ŕ* vyslovujú len najstarší ľudia v Zemplíne: *ŕaso, šipaŕ*.

Zmeny nastávajú i v tvarosloví. Ťažko ustáliť izoglosu d a t. p l. Obyčajne starší majú *-um: ľuʒum, statkum, kravum*, mladší *-om: ľuʒom, statkom, kravom*. Pravda, miestami sú oba tvary.

V g e n. p l. v Zemplíne (Brekov) v reči starších je koncovka *-ov: do tix časov, xlopov, ženov*, mladších *-och: časoch, xlopox, ženox*.

V l o k. p l. u starších *-ach: na koňach, na kravach, na lukach*, u mladších *-och: na koňoch, kravoch, lukoch*.

Koncovka d a t. l o k. s g. *-oj: (sinoj, Marjoj, koňoj)* začína ustupovať novotvaru *-ovi: sinovi, Marjovi, koňovi* (už. Šariš).

Podobne koncovka i n s t r. s g. *-em: sinem, makem, ʒeckem* ustupuje koncovke *-om: sinom, makom, ʒeckom*.

V údolí Hornádu v s k l o ň o v a n í z á m e n a p r í d. m i e n staršia generácia má koncovky gen., dat. sg.: *-oho, omu: toho, joho, dobroho, dobromu*, mladšia *-eho, emu: teho, temu, dobreho, dobremu*, stredná zas obidva tvary.

V n o m. s g. n., n o m. p l. už len zriedkavo počujeme koncovku *-ie: dobrie ʒecko, fotie šumnie jahodi* a pod.

Novšia analogia postihuje silne i č a s o v a n i e. Hlavne v *l*-ovom part. zjavujú sa dvojtvary. V Mokroluhu, Rokytove, Smeržove staršie tvary *piuu, žuu, viʒou, spadnou, dou* mladí nahrádzajú novotvarmi: *žil, pil, viʒeł, spadnuł, dał* a pod. Aj v udolí Hornádu tvary *pioł, žioł, viʒioł, kričoł* začínajú ustupovať novším analogickým podľa ženských: *piel, viʒiel, kričel;* na juh od Trebejova len *pel, žel, viʒel, kričel, robel* atď.

Rozličné staré formy prézensu slovesa *byť: mi, m, ľem* (Mokroluh), *jem* (Mestisko): *bul mi, bula 'm, buu, ľem, buu jem* tratia sa a od západu šíri sa *som*. Najmenej je doteraz postihnutý Zemplín.

Nie menšie zmeny sa zjavujú v s l o v n í k u. Kedysi sa myslelo, že vo východoslovenských nárečiach je polovica slov cudzích. Ešte i teraz tieto nárečia sa ironizujú vetou: *Iʒem do varoša po orvoša, bo mi ʒecko beteguje* (idem do mesta k lekárovi, lebo mi je dieťa choré). V skutočnosti niet také veľké

množstvo cudzích slov; ale nie div. Veď východoslov. nárečia sú obkolesené nárečiami stredoslovenskými, goralskými, rusínskymi, ba aj nemeckými a maďarskými. Dnes však slová nemecké a maďarské pomerne rýchlo hynú a miesto nich sa vžívajú slová slovenské a české. Preto stredná a mladá generácia už nepovie: mašina „feršpetuje", ale *vlak meška*, alebo *vlak pozší;* miesto „krajzuje še" hovorí sa *križuje še.*

Denne počúvame vety: *Noľem, povaš tote papuče, to sotva* (m. *češko**) *maju kilo. Šag aňi trošku ňecitic žimu* (m. *aňi kuščik ňečuc*). *Ta už aňi voňi ňemaju voľu* (m. *zeku*). *Išol z ňu preč* (m. *het*). *Abi našo potomci ňemaľi neprijemnosc* (*balamutu*). *Budu z ňich žobraci* (m. *žazi*).

Tak hovorí už stredná generáca, ale aj starší ľudia poznajú nové slová. Preto, keď rozprávajú, povedia najprv staré, zažité slovo, ale nezabudnú okrem toho spomenúť aj nové. Tak napríklad počujeme: *Zlapaľi ho vof „trachterňi", to ftedi še volal taki veľki hotel. Prišol až do „vachterňi" to čekarňa* — *či čo.*

Toto zanikanie cudzích slov vo východoslovenských nárečiach by ani nebolo také škodlivé. Horšie je, že so staršou generáciou vymierajú staré, slovensky alebo slovansky tvorené slová, ktoré už mladšia generácia skoro vôbec nepozná. Napr.: *rogušlka* = ‚trávnica', *švichalka* = ‚striekačka', *hlovačok* = ‚špendlík', *šiňak* = ‚hlinený hrnček na mlieko', *obalok* = ‚snop, vymlátený cepami', *chutko* = ‚nešikovný', *naščo* = ‚nalačno', *narozčižaj* = ‚dokorán' a iné.

A tu je práve to, čo východoslovenské nárečia by mohly dať do vienka spisovnému jazyku slovenskému. Mnoho a mnoho je slov, ktoré doteraz nie sú známe v spisovnej reči. Úlohou filologov je sosbierať tieto poklady. Aby sa dostaly do celoslovenského obehu, to je už zas úloha spisovateľov, ktorých, bohdá, aj východné Slovensko raz zrodí.

Zachovajú sa nám teda východoslovenské nárečia?

Na svojich cestách pri štúdiu som neraz vyčítal ľuďom, že

* Je len na škodu slovenčine, keď z východoslovenského slovníkového pokladu sa vytvárajú také slová (lexikálie), ktoré by dobre obstály aj podľa iných nárečí, ako napr. *ťažko* v tejto vete a nasledujúcej sloveso *nečuť* vo význame *cítiť*. Sloveso *čuť* = *cítiť* je známe zo stredných nárečí a aj zo spisovnej reči (Taj. X², 143); *cítiť* je prevzaté z cirkevnej češtiny. — *Red.*

menia svoju reč a že musíme preto sa ponáhľať, aby sme mali aspoň pamiatku po tej ich „starej reči". No oni ma zavše utešili uistením, že z nich *„Francúzi ako Talijaňi ňigda ňebudu."*

Pravdaže, východní Slováci nikdy nebudú hovoriť ani po francúzsky, ani po taliansky, ale nebudú hovoriť ani tak po spišsky, šarišsky a zemplínsky, ako kedysi hovorili ich otcovia. A nemôžme ani tomu zabrániť. Reč je život a práve v nárečiach prúdi miazga živej reči. Keďže však chceme zachytiť čšte starý ráz východoslovenských nárečí, je už skoro dvanásta hodina, lebo starí ľudia, staré chodníky sa nám tratia a nové už vedú inam.

Jozef Hrabovský:

AKO PÍSAŤ V SLOVENSKOM TEXTE GRÉCKE A LATINSKÉ VLASTNÉ PODSTATNÉ MENÁ OSÔB?

Každý, kto má v slovenskom texte prepisovať grécke alebo latinské vlastné podstatné mená osôb, cíti neistotu a nevie, akej zásady sa držať. Táto otázka je doteraz v slovenskom pravopise nejasná a neustálená. Pravidlá slovenského pravopisu ju neriešily uspokojivo; riešily ju polovičate, nejednotne a v niektorých prípadoch jej vôbec neriešily.

Pravidlá slovenského pravopisu kážu napr. prepisovať grécke *Δημοσθένης* ako „Demosténes" namiesto *Démosthenés.* (veď v slove napísanom po grécky čiarka nad samohláskou neznačí dĺžeň, lež prízvuk). Uvádzaním nesprávnej transkripcie bez akejkoľvek vážnej príčiny sa šíri nesprávna výslovnosť. Pri prepisovaní tohto vlastného podstatného mena Pravidlá nerešpektujú výslovnosť gréckej litery ϑ = *th;* rovnako neberú ohľad na výslovnosť dlhej gréckej samohlásky η = *é,* kým zas v slove *Ἀγαμέμνων* dlhú grécku samohlásku ω = *ó* zachovávajú a správne transkribujú A g a m e m n ó n.

Celkom dôsledne foneticky — a to podľa slovenskej výslovnosti, nie podľa latinskej — transkribujú len niektoré latinské vlastné podstatné mená, napr.: *Catilina* ako *Katilína, Ovidius* ako *Ovídius,* ale hneď zatým opúšťajú fonetický systém v slovách tej istej kategórie a slovo *(C. Iulius) Caesar* už i v slovenčine nechávajú ako *Caesar* namiesto logicky dô-

sledného Cézar*; tak isto latinské: *Cicero* Pravidlá podľa svojho povyše uplatňovaného fonetického spôsobu píšu nesprávne ako *Cicero* namiesto očakávaného *Ciceró*.

Ešte ako inú nedôslednosť Pravidiel pri transkribovaní latinských vlastných podstatných mien možno uviesť toto: Pravidlá latinské slovo *Horatius* nesprávne prepisujú ako „*Horác*" namiesto očakávaného *Horácius*. Podľa spôsobu, ktorého Pravidlá použily v tomto prípade, by sa potom latinské slová: *Livius, Ovidius, Sallustius* atď. maly tiež transkribovať ako: „Lív", „Ovíd", „Salust" atď.; no Pravidlá v tomto prípade kážu písať: *Lívius, Ovídius*.

Z povyše naznačeného vidno, že transkribovanie gréckych a latinských vlastných podstatných mien osôb Pravidlá všestranne a dôsledne neriešily. Pridržiavať sa v tejto veci terajších Pravidiel znamenalo by predkladať čitateľovi a najmä žiakom v škole istý zmätok, ktorý ustanovenia o správnych školských učebniciach nedopúšťajú a zavrhujú.

Kto častejšie prichádza do styku s výrazmi dvoch klasických rečí, pociťuje naliehavú potrebu, aby táto otázka bola jednoznačne a — pokiaľ možno — dôsledne riešená.

a) Pri gréckych vlastných podstatných menách osôb by sa mohlo postupovať takto:

Vlastné podstatné mená osôb nech sa prepisujú tak, aby každá grécka litera bola vyjadrená v slovenskej transkripcii ***príslušnou slovenskou,*** na dotyčnom mieste foneticky totožnou literou: α = *a*, $\bar{\alpha}$ = *á*, β = *b*, γ = *g* (γ = *n* v skupine $\gamma\gamma, \gamma\kappa, \gamma\xi, \gamma\chi$) ε = *e*, ζ = *dz*, η = *é*, ϑ = *th*, ι = *i*, $\bar{\iota}$ = *í*, $\varkappa$ = *k*, λ = *l*, μ = *m*, ν = *n*, ξ = *x*, o = *o*, π = *p*, ϱ = *r*, σ, ς = *s*, τ = *t*, υ = *y*, $\bar{\upsilon}$ = *ý*, φ = *f*, χ = *ch*, ψ = *ps*, ω = *ó*, $\alpha\upsilon$ = *au*, $\varepsilon\upsilon$ = *eu*, $\eta\upsilon$ = *éu*, $o\upsilon$ = *ú*, $\acute{\alpha}$ = *ha*, $\acute{\varepsilon}$ = *he*, $\acute{\eta}$ = *hé*, $\acute{\iota}$ = *hi*, $\acute{o}$ = *ho*, $\acute{\upsilon}$ = *hy*, $\acute{\omega}$ = *hó*, $\acute{\varrho}$ = *rh*.

Napr.: Ἀγαθοκλῆς = Agathoklés, Ἀγαμέμνων = Agamemnón, Αἴας = Áias, Αἰσχίνης = Aischinés, Αἰσχύλος = Aischylos, Αἴσωπος = Aisópos, Ἀπελλῆς = Apellés, Ἀπόλλων = Apollón, Ἀριστείδης = Aristeidés, Ἀριστοτέλης = Aristotelés, Ἀσκληπιός = Asklépios, Ἀχιλλεύς = Achilleus, Γοργίας = Gorgiás, Δαίδαλος = Daidalos, Δημοσθένης = Démosthenés,

* Pravda, v slovenčine má svoju výrazovú funkciu aj zdomácnený tvar *Cézar*, písaný podľa bežnej výslovnosti, ako názov psa. — *Red.*

Ἐπαμεινώνδᾱς = Epameinóndás, Εὐρῑπίδης = Euripidés, Ζήνων = Dzénón, Ηγησίᾱς = Hégésiás, Ἡρόδοτος = Hérodotos, Ἡσίοδος = Hésiodos, Ὅμηρος = Homéros, Ἰσαῖος = Isaios, Ἰσοκράτης = Isokratés, Πλάτων = Platón, Πρᾱξιτέλης = Práxitelés, Πολυδεύκης = Polydeukés, Πυθαγόρας = Pýthagorás, Ῥῆσος = Rhésos, Σωκράτης = Sókratés, Σοφοκλῆς = Sofoklés, Φειδίᾱς = Feidiás, Φιλήμων = Filémón atď.

Pri rozprávaní nech sa grécke vlastné podstatné mená osôb používajú v gréckom znení, a nie v polatinizovanom, napr.:

Achilleus, nie *Achilles;*

Epameinóndás, nie *Epaminondas;*

Aristeidés, nie *Aristides;*

Homéros, nie *Homerus;*

Daidalos, nie *Daedalus* atď.

b) Latinské vlastné podstatné mená osôb nech sa pre potrebu slovenského textu píšu tak, ako sú napísané v latinskom texte; teda tak, ako píšeme v slovenskom texte napr. nemecké (Schwarz), francúzske (Mirabeau), anglické (Shakespeare), talianske (Marconi), poľské (Sienkiewicz), maďarské (Szabó) atď. vlastné podstatné mená osôb. Písalo by sa teda v slovenskom texte: *C. Iulius Caesar, M. Tullius Cicero, P. Ovidius Naso, C. Sallustius Crispus, Iugurtha, Q. Horatius Flaccus, Cn. Pompeius* atď. Takéto meno v učebniciach alebo kdekoľvek inde po prvý raz použité v slovenskom texte nech sa uvedie v zátvorke vo fonetickej transkripcii, ako sa to robí pri iných cudzích osobných vlastných podstatných menách, aby tak čitateľ mal možnosť poznať správnu výslovnosť latinského vlastného podstatného mena osoby, napr. *C. Iulius Caesar* (vysl. *Gájus Július Cézar*), *M. Tullius Cicero (Markus Tullius Ciceró), Q. Horatius Flaccus (Kvintus Horácius Flakkus), Romulus (Rómulus)* ap.

Týmto by sa jednoducho odstránila zbytočná neistota i nejednotnosť a zavicdol by sa tu osožný jednotný a ľahký systém.

P. P. Zgúth:

ZO ZÁPISNÍKA.

Slovenské porekadlá obsahujú zo skúsenosti nadobudnutú pravdu pre život, učia, čoho sa držať a čoho chrániť v živote. Podľa toho, v kladnom prípade, býva človek opatrným a múd-

rym. Posudok podľa porekadla „Vtáka poznať po perí a človeka po reči" je často vhodným, ale nie vždy hodnoverným poznatkom múdrosti. Omnoho dôkladnejším meradlom poznať človeka, hodnotiť jeho vzdelanosť javí sa v znalosti pravopisu a slohu. Osvojiť si ich, to je mravnou povinnosťou a podľa toho i kritériom nielen vzdelaného človeka, ale i povedomého Slováka. Príležitosť poskytujú predovšetkým školy pre mládež a úradne nariadené kurzy pre dospelých, najmä úradníkov podľa Pravidiel slovenského pravopisu. Zdalo by sa, že sa na celej čiare deje náprava. Ale horky! Ako proti Pravidlám z r. 1931 hrešili práve ideoví prívrženci, tak i teraz proti novým Pravidlám z r. 1940 chová sa indiferentne značná časť slovenskej publicistiky natoľko, že sa nesprávnosti vžívajú v úzus a robia zmätok. Žiakovi preto v najhoršom prípade hrozí i prepadnutie, úradníkovi slabšia kvalifikácia s nedobrým následkom pre postup. Ale páni novinári, česť výnimkám, ignorujú Pravidlá a píšu si po svojom.

Na dôkaz vypisujem zo svojho zápisníka príklady:

My Slováci „môžeme sa" preto s najväčšou spokojnosťou „pozerať" (správne: *môžeme pozerať*) na budúcnosť nášho štátu... (Slov. pol. XXI, č. 291, str. 6.)

Minister Stano v Nitre zmienil sa aj o tých, ktorí „sa" akosi skepticky „pozerali" (správne: *pozerali*) na prácu v štáte a na jeho vystavbu. (NN, r. 72, č. 32.)

Potom „sa" Jozef a Ján „pozerajú na seba" (správne: *pozerajú na seba.*) ... Nevdojak „sa pozrú" obaja „na seba" (správne: *pozrú na seba.*) (Elán XI, č. 7, str. 9.)

„Treba sa pozrieť" (správne: *treba pozrieť*) na celé podujatie, ktoré nám výstava vo svojich zložkách predstavuje, aby sme mohli vycítiť a „porozumeť" (správne: *porozumieť*), kade sa poberá... (NN, r. 72, č. 25, str. 6.)

Quasimodo, „pozri sa" (správne: *pozri*), či prichádza vozotajstvo. (Horský veniec, str. 23.)

Pre zjednodušenie veci „pozrime sa" (správne: *pozrime*) na politickú činnosť v minulosti, ktorá bola totožná s kultúrno-národným zápasom o oslobodenie Slovákov. Kto sa dal do tohto boja, musel „sa zúčastniť politického života" (správne: *v politickom živote*) v ideálnom slova smysle, pretože naši národní buditelia zašlých časov nemali „po ruke" (správne: *poruke*) vo svojom politickom boji iných prostriedkov, ako ideálne zbrane. (NN, r. 72, č. 4.)

„Valného shromaždenia zúčastnili sa" (správne: *na valnom shromaždení zúčastnili sa*): v zastúpení ministra vnútra

vl. radca M. Huba, v zastúpení ministra nár. obrany plk. gen. Piltousek atď. (NN, r. 72, č. 25.)

Nejde teda o prierez súčasnej srbskej prózy, nakoľko sa redaktorovi zdalo, že mnohé z toho, čo priniesly v literatúre „prievratné" (lit.: *prevratné*) časy povojnové so zimničným hľadaním nových výrazových možností a so sociálnym pátosom, stojí „mimo vývinový prúd" (správne: *mimo vývinového prúdu*) a zahynie bez stopy. (Elán XI, č. 3, str. 13.)

Následok toho by bol, „že podniky by" (správne: *že by podniky*) svoje sídla prekladaly do obcí „mimo Bratislavu" (správne: *mimo Bratislavy*), kde obecné príražky sú nižšie. (NN, r. 72, č. 5.)

Ním (aparátom) bude vraj možné liečiť „srdečné" (správne: *srdcové*) vady a nepravidelnosti, kriesiť osoby, ranené „srdečnou mŕtvicou" (správne: *srdcovou porážkou*) (Ev. posol zpod Tatier XXXI, č. 8, str. 158) — ako by *srdcová vada* bola srdečná, t. j. milá.

Musíme ľutovať túto kritickú rigoróznosť, lebo nemôžeme potvrdiť jej oprávnenosť domácimi „skúsenostiami" (správne: *skúsenosťami*). (Elán XI, č. 3, str. 13.)

... slovenské preklady z cudzích literatúr, najmä v poslednom čase, stoja na úrovni jazykovej kultúry dobrých slovenských spisovateľov, a „za druhé" (správne: *po druhé*): siaha sa k cudzím literatúram, z ktorých sme dosiaľ mali len omrvinky. (Tvorba I, č. 2, str. 15.)

Kráľ „prepožičal" (správne: *udelil*) zástupcovi ministerského predsedu a veliteľovi legionárskeho hnutia, Horia Simovi rádovu hviezdu Rumunska v hodnosti vysokého úradníka. (Slov. pol. XXII, č. 8.)

„Za takýchto okolností" (správne: *v takýchto okolnostiach*) bolo povinnosťou každého Slováka, či už pochádzal z ľudu, z radov úradníckych alebo z kňazského stavu, zmobilizovať všetky svoje schopnosti na obranu národa, čo bolo totožné s obranou pravdy a spravodlivosti. (NN, r. 72, č. 4.)

Žijeme časy vojnové „a treba je" (správne: *a treba*), aby každý plnil svoje povinnosti podľa tendencií, sledovaných slovenským štátom. (NN, r. 72, č. 37.)

„Niekoľko razy" (správne: *niekoľko ráz*) boli sme svedkami takýchto prípadov. (NN, r. 72, č. 24.)

Teraz nám „zbýva" (správne: *ostáva*), aby sme sa triezvo podívali na spôsob literárnej práce mladých spisovateľov. (NN, r. 72, č. 24.)

Ťažko „najdeme" (správ.: *nájdeme*) aspoň niekoľko takých

príspevkov, o ktorých by sa mohlo povedať, že v nich sú nábehy k nejakej novšej poézii. (NN, r. 72, č. 24.)

Skoro až prekvapujúce je, že napokon všetky príspevky v SNSA „po stránke" (správne: *so stránky*) ich slovesného zamerenia „napodobujú" (správne: *napodobňujú*) periférnu literatúru. (NN, r. 72, č. 24.)

Každý autor v zborníku necháva nás predierať sa množstvom „perzonifikácií" (správne: *personifikácií*). (NN, r. 72, č. 24.)

Tristan Corbière použil do svojich „básní" (správne: *básní*) veľa prvkov z reči normandských námorníkov... (NN, r. 72, č. 24.)

V podmienkach poskytovania týchto záruk zaoberala sa porada na ministerstve hospodárstva dňa 15. II. 1941, na ktorej sa zúčastnili „zástupci" (správne: *zástupcovia*). (NN, r. 72, č. 24.)

...ktorý sa opiera o splnomocnenie „tak zvaného" (správne *takzvaného*) fin. zákona. (NN, r. 72, č. 24.)

Pracovné ruky slovenských robotníkov a živnostníkov na tento „okamich" (správne: *okamih*) čakajú, dúfajúc pritom, že i peňažné ústavy pochopia tento významný moment a otvoria svoje dresory do „korian" (správne: *dokorán*). (NN, r. 72, č. 24.)

Americká tlač im pripisuje význam, že by takáto dohoda umožnila prechod nemeckého vojska cez Sýriu alebo „vziatie" (správne: *vzatie*) tohto územia pod nemeckú ochranu. (NN, r. 72, č. 34.)

Ako každoročne, i tohto roku „poriada" (správne: *usporiada*) Sväz ev. mládeže na Slovensku sjazd slovenskej evanj. mládeže. (NN, r. 72, č. 27.)

Taký spisovateľ môže tvoriť *päť razy* (správne: *päť ráz*) toľko, jeho práce sú zrelšie, premyslenejšie a umeleckejšie, lebo jeho myšlienky, nepretrhnuté, voľným tokom utvárajú dielo. (Slov. rozhlas I, č. 10, str. 5.)

O vyjdení Zborníka najmladších slovenských autorov... čítali sme v dennej tlači „niekoľko razy" (správne: *niekoľko ráz.*). (NN, r. 72, č. 24, str. 4.)

A taký Suchovo-Kobylin v Bratislave „docielil" (správne: *dosiahol*) úspechu, ktorý „v prvom rade" (správne: *predovšetkým*) treba pripísať režii, potom hercom a až nakoniec autorovi. (Elán XI, č. 10, str. 3.)

Myslím, že príklady dostačia.

Jozef Barát:

PRAVIDLÁ SLOVENSKÉHO PRAVOPISU A PRAX.

(Pokračovanie.)

Mäkčenie spoluhlások ď, ť, ň, ľ.

Ako pre písanie tak aj pre výslovnosť je veľmi významné pravidlo o mäkkých slabikách *de, te, ne, le; di, ti, ni, li* (str. 51). Sú pri ňom aj výnimky, z ktorých Pravidlá neuvádzajú výnimku pri složeninách slovesa *ísť: nadísť, odísť, podísť, predísť.* Tvrdá výslovnosť v slabike *-dí-, -di-* je vo všetkých slovesných tvaroch:

Prítomný čas:

nadídem, nadídeš, nadíde ... nadídu;
odídem, odídeš, odíde ... odídu;
podídem, podídeš, podíde ... podídu;
predídem, predídeš, predíde ... predídu;

Rozkazovací spôsob:

nadíď, odíď, podíď, predíď;
nadíďme, odíďme, podíďme, predíďme;
nadíďte, odíďte, podíďte, predíďte.

Minulý čas:

nadišiel, -šla, -šlo (som);
odišiel, -šla, -šlo (som);
podišiel, -šla, -šlo (som);
predišiel, -šla, -šlo (som).

Výnimka je aj v príslovke s predponou *od-: odinakiaľ.*

Pravidlá pri predložkových tvaroch zámena 3. osoby *nadeň, podeň* neuviedly tvar *predeň.*

Dvojhlásky.

Podľa § 11. na str. 38 kážu Pravidlá písať zpravidla po mäkkých spoluhláskach dvojhlásku *ia, ie, iu.* Toto pravidlo nie je vonkoncom platné ani podľa Pravidiel; podľa nich (str. 39) *á* môže byť aj po mäkkých spoluhláskach v slovách „cudzieho pôvodu" a na ne uvádzajú len málo príkladov, ktoré prax žiada rozhojniť s uvedením prípadov a popri nich uviesť prípady, kde píšeme *á* aj v tvaroch domáceho pôvodu:

Dlhé *á* po mäkkej spoluhláske majú:

1. priezviská, ak sú cudzieho pôvodu, alebo sú nimi nárečové tvary*: *Baričák, Bečár, Bunčák, Čák, Grešák, Horňák, Jánošík, Janšák, Kršák, Majerčák, Mečár, Mišák, Mušák, Noščák, Paňák, Peňáška, Pitoňák, Rajčák, Soják, Vlošák, Vojtaššák* atď.

2. mená obcí, pri ktorých sa zachováva nárečový tvar**: *Bošáca, Čáčov, Čáry, Částkovce* (nár.), *Šášov* atď.

3. obecné mená cudzieho pôvodu, ale aj domáce, najmä novoutvorené slová po hláske *j* (*já*): *beťár, cápať, glejáreň, jáger, maják, majáles, železolejáreň, pajác, šábes, šál, šálik, šálka* atď.

4. v 2. páde množ. čís. cudzích a domácich slov: *jachta—jácht, jama—jám, šachta—šácht, vrecko—vrecák* atď.

Dlhé *é: dcéra, dcérka, šéf.*

Dlhé *ú* možno písať po hociktorej mäkkej spoluhláske okrem pádových koncoviek, ako to uvádzajú Pravidlá (§ 11, 3). Pre prax doplňam podľa jednotlivých mäkkých spoluhlások:

a) v slabike *cú:*

1. v koreni slova: *Bacúch, Bencúr, cúdiť, Cút, cúvať, huncút, kocúr, Kocúrkovo, Macúch, pecúch* atď.

2. v prípone 3. os. množ. č. v prítomnom čase: *buchocú, drkocú, gagocú, hrkocú, chcú, šepocú, štebocú, trescú* atď.

b) v slabike *čú:*

1. v koreni slova: *Čútora, fičúr, Mlčúch, načúvať, očúvať, Počúvadlo, vypočúvať* atď.

2. v 2. páde množ. čísla podstatných mien: *kančúk (kančuka), korčúľ, vlačúh, zvlačúh* atď.

3. v prípone 3. os. mn. č. prít. času: *pečú, plačú, tečú, stečú, tlčú, vlečú, oblečú, vyzlečú* atď.

c) v slabike *jú:*

1. v koreni slova: *jún, júl, Júlia, Július, kajúcnik, kajúcnica, kajúcny, ujú!, ujúkať* atď.

---

* Chybné by bolo také priezviská pokladať za neslovenské. No aj také požadovali „poslovenčiť", ako to bolo v prípade *Kršák.* — *Red.*

** Porov. české *Turnov*, kde je vložené *-u-;* spis. čes. forma znela by **Trnov.* — *Red.*

2. v 2. páde množ. čís. **podst. mien ž. r.**: *júcht, jút, kajút* atď.

3. v prípone 3. os. mn. č. prít. času: *behajú, bijú, bojujú, bývajú, cválajú, čakajú, fúkajú, gajdujú, gúľajú, hádajú, hlásajú, hrajú, jachajú, kartujú sa, krájajú, kvapkajú, kupujú, kujú, majú, mávajú, milujú, mykajú, namáhajú sa, obzerajú, oddeľujú, pasujú sa, pijú, radujú sa, skrývajú sa, strieľajú, šijú, šľahajú, tancujú, trieskajú, ujedajú, váľajú, vítajú, zamýšľajú, zrejú, žalujú, žujú* atď.

4. V prítomnom priechodníku týchto slovies: *behajúc, bijúc, bojujúc, bývajúc, cválajúc, čakajúc, fúkajúc, gágajúc, gajdujúc, hlásajúc, karhajúc, lejúc, majúc, mávajúc, milujúc, obzerajúc, strieľajúc, tancujúc, zabúdajúc, žalujúc, žiadajúc* atď.

5. V prítomnom príčastí týchto slovies: *behajúci, -ca, -ce; bojujúci, -ca, -ce; bývajúci, -ca, -ce; cválajúci, -ca, -ce; čakajúci, -ca, -ce; fúkajúci, -ca, -ce; gágajúci, -ca, -ce; gajdujúci, -ca, -ce; gúľajúci, -ca, -ce; hádajúci, -ca, -ce; hlásajúci, -ca, -ce; hrajúci, -ca, -ce; karhajúci, -ca, -ce; krájajúci, -ca, -ce; kvapkajúci, -ca, -ce; kupujúci, -ca, -ce; lejúci, -ca, -ce; majúci, -ca, -ce* atď.

d) v slabike *ľú: kľúč, kľúčik, ľúbiť, ľúbosť, ľúbostný, vľúdny.*

Poznámka. V 3. os. množ. čís. prít. času malo by sa písať tiež *ľ* v tvaroch typu *kašľú.*

e) v slabike *ňú: kaňúr, huhňú.*

f) v slabike *šú:*

1. v koreni slova: *Košút, Košúty, Košútovce, Pišút, Šúr, Šúrovce, brošúra, šúľok; šúchať, šúľať, šúpať, šústať* atď.

2. v 2. páde množ. čísla podstat. mien: *šuba—šúb, šupa—šúp, šuta—šút, ucho—ušú* atď.

3. v 3. osobe množ. čísla prít. času slovies: *brešú, češú, krešú, tešú* atď.

g) v slabike *ťú:*

deťúrence, merťúch, šťúk, šťúplosť, šťúply, vrešťún atď.

h) v slabike *žú:*

1. v koreni slova cudzieho alebo domáceho pôvodu: *ažúr, prežúvať, žúžoľ, žúr* atď.

2. v 2. páde mn. č. podst. mien ž. r.: *žula—žúl, žumpa—žúmp, župa—žúp* atď.

3. v 3. osobe mn. č. prít. času: *mažú, režú* atď.

Ženské podstatné mená na -yňa.

Hovorí o nich § 32. Pre prax nebude na škodu uviesť aj iné príklady, z ktorých vidno, že ich tvoríme z podstatných mien mužského rodu, zakončených:

1. na *-h, k* (hrdelné samohlásky): *boh—bohyňa, Grék—Grékyňa, otrok—otrokyňa, pastorok—pastorkyňa, sok—sokyňa, svedok—svedkyňa, Turek—Turkyňa* atď.

2. na *-ca: darca—darkyňa, dozorca—dozorkyňa, obhajca—obhajkyňa, ochranca—ochrankyňa, porotca—porotkyňa, pôvodca—pôvodkyňa, predchodca—predchodkyňa, radca—radkyňa, správca—správkyňa, sprievodca—sprievodkyňa, strážca—strážkyňa, sudca—sudkyňa, tvorca—tvorkyňa, vládca—vládkyňa, vojvodca—vojvodkyňa, zastanca—zastankyňa, zástupca—zástupkyňa, zradca—zradkyňa* atď.

3. na *-ec: bežec—bežkyňa, letec—letkyňa, národovec—národovkyňa, plavec—plavkyňa, poslanec—poslankyňa, strelec—strelkyňa, športovec—športovkyňa, umelec—umelkyňa, vedomec—vedomkyňa, veštec—veštkyňa, votrelec—votrelkyňa, vyslanec—vyslankyňa, zajatec—zajatkyňa, zamestnanec—zamestnankyňa, znalec—znalkyňa* atď.

4. od niekoľkých podstatných mien iného zakončenia a zo slovesného koreňa: *kolega—kolegyňa, predsedkyňa,* opatrovkyňa, ševkyňa, varovkyňa, vražedkyňa* atď.

SLOVENSKÉ SLOVÁ.

-tri-:

PRA.

Pravopisný slovník v Pravidlách vyradil zo slovenčiny slovo *pra;* označil ho hviezdičkou na znak toho, že nemá nič spoločného ani so spisovnou, ani s hovorenou slovenčinou. Myslím, že sa to neprávom stalo a že tu ide o prenáhlenie.

* Správna je slovenskejšia forma *predsedníčka* (Porov. SR VIII, str. 7).

Slovo *pra* je podľa Pravopisného slovníka nesprávne, ale slovo *rozopra* je podľa toho istého slovníka správne. Tu je rozdiel iba v predpone. Ak je slovo *pra* nesprávne, tak nesprávnym malo by byť i slovo *rozopra*.

Tvrdý* slovo *pra* uznáva za správne a pritom ešte i vyzdvihuje jeho nepochybnú starobylosť. Uvádza pri ňom aj cirkevnoslovanské formy *prja*, *rasprja*.

Pravopisný slovník asi preto prišiel ku chybnému záveru, že slovo *pra* nemá v spisovnej slovenčine nijakej funkcie, je len slovníkovým slovom a málo sa vyskytuje v literárnej slovenčine.[1] Pozabúdalo sa na to, že časté alebo zriedkavé upotrebovanie slov nedokazuje ešte ich správnosť alebo nesprávnosť, ba že i také slovo môže byť celkom správne, ktoré spisovný jazyk nemá vo svojej súčasnej zásobe.

Keby slovo *pra* bolo celkom vymrelo, v takom prípade mohlo by sa povedať o ňom, že je slovom archaickým; ale keď sú doklady naň aj z nárečí[2], tak nemôžeme ho zaradiť medzi archaické, ale len medzi pozabudnuté a neodôvodnene obídené slová.

S tým hviezdičkovaním slov treba ináč veľmi pozorne zaobchodiť, aby sa slovenský jazyk prenáhleno neochudobnieval a aby nevznikaly umelé medzery tam, kde toho netreba. Keď sa zavrhne nejaká novota, ponad to sa ešte dosť ľahko prejde, ale vyhadzovať staré slová len zato, že sa zriedkavejšie vyskytujú, nebolo by dobre. Zaiste záleží nám na tom, aby slovenčina oplývala bohatstvom domácich slov. Budúci opravený Pravopisný slovník mal by, keď aj stručne, ale predsa objasniť a odôvodniť, prečo to alebo ono slovo muselo prísť na index a prečo je nesprávne.

Slovo *pra* je dobre slovo, iba úsudok o ňom je zlý. Zo slovníkovej mŕtvoty a z nárečového zátišia treba ho vyzdvihnúť pre každodennú potrebu v spisovnej a hovorenej slovenčine, lebo týmto slovom dalo by sa dobre nahradiť cudzie slovo

---

* Tvrdý do svojho slovníka ho prevzal z Bernoláka. — *Red.*

[1] Nájdeme ho u Hviezdoslava: v najbližšom zasedaní rozhodneme v jeho *pri*, budeme prísne spravedliví (IV[3], 125).

[2] Podľa prof. Jánošíka žije v bánovskom nárečí u najstaršieho pokolenia a od neho uvádzam aj doklad: *Ona by furt mala pru proci ňéj.* — Je známa aj nominatívna forma *pra* = ‚keď sa nesnášajú' (vysvetlenie ženy, od ktorej je doklad).

debata. *Pra* znamená spor[3], výmenu názorov, klad a protiklad mienok, teda presne to, čo všeobecne rozumieme slovom *debata*. Podľa zásady, že cudzie slovo má ustúpiť dobrému domácemu slovu, môžeme mať vítanú náhradu za *debatu* ako cudzie slovo.

S tým, že by slovo *pra* znamenalo *debatu* a že by sa v tomto smysle stále a dôsledne upotrebovalo, nechcem i to povedať, že nepotrebujeme viac slovesa *debatovať*, lebo primerane k dnešným našim výrazovým možnostiam potrebovali by sme popri slovese *debatovať* i slovo *pra*[4], keďže sloveso *prieť sa* a *debatovať* sú synonymá. *Debatovať* znamená čosi miernejšieho ako *prieť sa;* ale keď debaty prejdú do škriepok a hádok, keď sa ľudia v doslovnom smysle slova prú, vtedy upotrebenie slovesa *prieť sa* je iste na mieste.

Slovo *pra* má pre slovenské ucho lepší švih ako *debata*, čo najlepšie cítiť na takýchto možných príkladoch: o návrhu zákona rozvinula sa čulá *pra* . . ., do *pre* zasiahli viacerí poslanci . . ., po skončenej *pri* snemovňa zákon odhlasovala . . . Týmto frázam nemožno nič vyčítať ani ohľadne rečovej správnosti, ani ohľadne výraznosti a ľubozvučnosti.

V časoch, keď sa toľko uplatňuje odvaha a energia, veruže mohli by sme mať dostatok pevnej vôle na to, aby sme zbytočné cudzie slová, ako i slová, prevzaté zo susedných slovanských jazykov, zamenili svojimi, domácimi.

Eugen Jóna:

FUNKCIE PREDLOŽIEK V SPISOVNEJ SLOVENČINE.

(Pokračovanie.)

Miestny význam pri predložke *na* je pôvodný. Z neho prenesením vyvinuly sa iné významy: význam (2) času, (3) spôsobu, (4) miery, (5) vzťahu a nástroja, (6) príčiny (dôvodu, účelu atď.); (7) predložka *na* s akuzatívom substantíva býva i predmetom niektorých slovies.

2. Na určenie času slovenčina má mnoho prostriedkov

[3] Porov. významy u Bernoláka: lat. *certamen, contento, disputatio, controversia, lis;* nem. *Streit mit Worten, oder ein gelehrten Streit;* mad. *pör* . . .

[4] Slovo *pra* ako aj *rozopra* skloňuje sa podľa vzoru *ulica*. Porovnaj tiež *zora — zore; ranné zore.*

(čistý akuzatív, genitív, predložky *v, po, cez, o* ap.), medzi ktorými predložka *na* s akuzatívom má osobitnú úlohu: vyjadruje trvanie deja alebo jeho začiatok, najmä v budúcnosti. Výrazy *na nedeľu, na prázdniny* ap. možno použiť iba pre budúcnosť, na určenie nastávajúceho deja, jeho začiatku, na rozdiel od výrazov *v nedeľu, v prázdninách* (v hovorenej reči a v nárečiach *cez prázdniny*).

Czambel[1] uvádza výrazy: *príď na ráno, na večer, na štvrtok, na piatok* ap. na to, aby podoprel mienku, že treba dávať prednosť prostým výrazom: stalo sa to *na pravé poludnie, na pravú polnoc,* stalo sa to *na čas* ap. pred opisovanými výrazmi: stalo sa to, keď bolo pravé poludnie, keď bola pravá polnoc, keď bol čas. No nevymedzuje význam výrazov: *na* piatok a *v* piatok ap. Jeho úpravy sú rázu štylistického, netreba ich chápať ako pevné gramatické pravidlá.[2] Výrazy: *na pravé poludnie* a *na pravú polnoc* možno vyjadriť aj takto: *práve na poludnie a práve o polnoci.* Výraz *na čas* môže mať dva významy: znamená alebo trvanie (= na dlhý čas, krátky čas), alebo začiatok, nastúpenie deja (*na čas* = ‚svoj čas, zavčasu').

Tak aj všetky predložkové výrazy s *na* vo význame časovom dajú sa zhruba rozdeliť na dve skupiny: a) *na* + *akuzatív* značí všeobecne *čas,* trvanie deja; b) *na* + *akuzatív začiatok* alebo *nastúpenie* deja.

a) Napríklad: dal mu dobré naučenie *na budúcnosť* (Kal. VII², 143), „... urobiť preliminár *na budúci rok*" (Kuk. XII, 80), „.... zabávajte sa s ním *na minútku*" (Vaj. V, 335), nesmiem si *na chvíľu* oddýchnuť (Šolt. I², 153), majú preto ťažký žiaľ *na celý život* (III², 6), *na chvíľu* sa zamyslí (IV², 28), Ale bolo to len *na čas* (Škultéty, O Slovákoch, 185), Nastalo *na chvíľku* ticho (Jégé, A. Š.⁴ 76), s ktorým sme sa *na chvíľu* stretli (156), má *na čas* pokoj! (Rázus, Mar. štud.² 195), i vy choďte *na chvíľu* (Julia I, 58), je *na čas* ticho (128), vrava zverstva *na chvíľu* utíchla (Ondrejov, Afr. záp. 19), prosíme vás ponížene len *na jedno slovíčko* (Dobš. Slov. pov. I, 38);

b) prečo ja osobne *na svoje staré dni* do Liptova cestujem (Kal. VI², 62), Rectovali nazpamäť pieseň, ktorú mali

[1] Rukoväť³ 170.

[2] P. Tvrdý v Slk. fraz. slovníku² 293 ich doslovne uvádza.

na dnes uloženú (Šolt. I², 35), „Dobre, nechám si to *na druhý raz.*" (155), mohol si spustenie (pri jednačke) *na potom* nechať (II, 230), *Na jeseň* ... má chodiť do školy (III², 224), Jediný *na ten čas* nesúlad nastúpil (IV², 90), Kuchárik má vystúpiť z domu *na budúceho Ďura* (Kuk. VI², 67), v gazdovskom dome peniaze ... treba ... mesačne a *na čas* (Taj. V, 92), dá mi — aspoň *na čas* — pokoj (Jégé, A. Š.⁴ 97), *na dnes týždeň* idem do Otruboviec (Kuk. XI², 130), — Loď odchádza správne *na čas* — (Taj. X², 100), Pustili sme sa *na noc* zasa na Mičinú (Bodický, 36), Celá obec je na nohách, ako *na súdny deň* (Rázus, K. K. 312), *na Veľkú noc* búchajú z mažiarov (Maroško²) ap.

3. Predložka *na* s akuzatívom značí *spôsob slovesného deja.* Napríklad: Hneď vzal Plavčíka *na prísno,* čo a ako ... (Dobš. S. pov. II, 66), (dieťa) ... aby sa volalo *na jeho meno* (VI³, 104), vezmúc vec akoby *na žart,* odpovedal: (Kal. IV⁴, 33), My sa máme s Čechmi pokonať? *Na aký spôsob?* (III², 98), všetky slová skomolí *na smiešno* (Šolt. III², 57), nebrala vec *na žart* (169), začalo sa moje gazdovstvo *„na svoju ruku"* (II, 100), zničiť človeka *na boží obraz* stvoreného (IV², 163), Teplo pece, kúrenej ešte len ako *na zkusy* ... (Podj. I, 96), „kšeftáriť" *na svoju ruku* nemohla (III, 72), Kone ... schudnú *na latu* (Kuk. XXVII, 202), pustil vodu *na prázdno* (VIII, 63), Vytiahol ho za ohlávku *na tvrdo* (XXVI, 192), Ak sa vyberie *na pekne* (XXVII, 167), Hrivy ... dajú im rásť *na vospust sveta* (XXVI, 129), pochovali ho *na obecné trovy* (Taj. I, 43), pod jabloňami, zakvitlými *na ružovo* (Rázus, Z drob. p. 127), Hrehuš nedal sa len tak odbaviť *na slovo* (Zguriška, Ženích 22) ap.

Sem možno zaradiť aj vyjadrenie zmeny: *zmeniť* vodu *na víno* (úz.), Vždy *sa* myseľ *na inšie menila* (bola vrtkavá) Tvrdý, SFS 271), [ale aj: Voda teplom *mení sa v pary* (Tvrdý 271), Boh ovce *v obce ľahko premení* (Sládk. Detvan, strofa 61)], ty *sa spraviš na* krásneho *mládenca* (Dobš. S. pov. IX², 44) atď. Väzby s predložkou *na* sú po slovesách, znamenajúcich zmenu, častejšie ako s predložkou *v,* ktorá sa vyskytuje zväčša ako poetizmus.

4. Predložka *na* s ak. vyjadruje m i e r u p r i e s t o r u a m i e r u v širšom smysle, napr.: pole *na päť jutár, záhrada na*

300 siah, sud *na dva okovy,* kotol *na 30 litrov*[3], Tu zazriem asi *na päťsto krokov* predo mnou... prachový stĺp (S. pov. II, 46), líška... *na strelenie* sa nesblížila (IX², 15), biť sa budú *na život* a *na smrť* (VIII³, 18), podelili sa ako rodní bratia, *na rovno* (I, 37), svoj prsteň, *na dvoje* ho rozlomila (IX², 10), „... leží kráľ *chorý na úmor...*" (V⁴, 90), on ťa miluje *na život a smrť* (Kal. III², 110), vyplatí škodu *na krajciar* (Kuk. III², 21), Príkladov *na tisíc* (Vaj. XII, 273), „... Ja ich (oháv) mám iste už *na miliony*". (Šolt. IV², 153), sa jej ani *na piaď* nesbližuje (II, 36), zívajúc *na celé ústa* (Podj. I, 53), Jeho súsed, *na veľko* roztvoriac oči (Šolt. V², 18), vystavil... drevenú stenu bez striešky s výše *na dobrého chlapa* (Kuk. I⁴, 108), postaviť ho *na jedno strelenie* v tú alebo inú stranu? (XXVI, 91), odvliekli mŕtveho baču *na strelenie* do kruhu (Taj. I, 101), otrhaní boli *na strach* (Jégé, A. Š.⁴ 233), Pri boku visela mu *na dlaň* široká šabľa (Jégé, W. leg. 5), Druhí smrdia *na tri míle* (Jes., Cestou k slob.² 25), Z Kijeva do Moskvy je *na dostrelenie* (182), „Ja to už mám *na halier* vyrátané..." (Rázus, Svety II², 263), obstanú Maroša, keď sú už *na dobrú diaľku* od obecného domu (Marošk o² 193), chrobáky... A aké veľké!... azda i *na meter* (K. K. 285), odsúdení sme *na smrť* (Odkaz 97), naháňal kone *na pretrhnutie* (Hronský, M. srdce 83), pes odskočil ani strela *na niekoľko metrov* (Ondrejov, Rozprávky hôr 15), odbehli *na dostrel šípa* (Tátoš človek 51), mlátil ubohú Ružičku *na zabitie* (O zlatej jaskyni 71), sme sa s... vychytili do behu *na pretrhnutie* (Afr. záp. 30), Pred nami asi *na päťdesiat krokov* zazreli sme... nosorožca (28), vojna povýšila cenu potravných článkov *na neuverenie* (Urbánek VII, 66), brali mi ich (krašlice) ľudia po troch korunách *na úchvatky* (D. kniž. XVI, 38) ap.[4]

[3] Takto radí Czambel, Rukoväť 170, označovať „rozsah" a „obsah", a nie opisovať: „pole, ktoré má päť jutár (rozsahu)", „záhrada, ktorá má 300 siah (rozsahu)", „sud, do ktorého vojdú (do ktorého sa vmestia) dva okovy", „kotol, do ktorého vojde (do ktorého sa vmestí) 30 litrov"; alebo: „pole päť jutár veľké, majetok tridsať jutár veľký, sud dva okovy (Czambel písal dve okovy) veľký, kotol 30 litrov veľký" ap. Ale keď ide o šírku, výšku, hĺbku a váhu, tam je väzba s *gen.* + *adj.* dobrá (plot 30 metrov dlhý ap.), lebo spojenie s predložkou *na* má význam príbuznosti *(plot na 30 metrov dlhý* = ‚plot asi 30 metrov dlhý' ap.).

[4] Predložka *na* v slovenčine — ako aj v češtine — nemá sa spojovať (Czambel, Rukoväť³ 171 a Pravidlá slov. pravopisu — 1940 — str. 106 a 138) s príslovkou až vo výraze „až na" miesto *okrem:* „Boli tam všetci až na jedného" správne: Boli tam všetci *okrem* jedného.

a) bol *na vzrast* taký driečny šuhajček, že (Dobš. S. pov. II, 3), *na statočnosť* nemal páru (V[4], 3), „Keď som hovoril, hovoril som, ale *na svedomie, na svoje spasenie* vyznávam, že . . .“ (Kal. V[2], 82), *Na veľké činy* je slabá (Podj. III, 223), dosť viem *na dedinského farára* (Bodický, Rozp. 88), „Ja nemôžem sa žalovať. *Na mňa* je dobrý.“ (Kuk. VI[2], 36), Sľúbil jej *na dušu*, že vráti sa (8), „*Na biskupa* vstáva dosť zavčasu . . .“ (XVI, 49) a iné.

Na označenie vzťahu výrazy s predložkou *na* sú jasné, nenačim ich opisovať výrazom: čo sa týče. Napr.: *na huncútstvo* ho je dosť, *na rozum, na šikovnosť* atď., teda nie: „čo sa týče jeho rozumu, je ho dosť“ ap.

5. Predložka *na* s akuzatívom značí *a) vzťah* alebo *b) prostriedok*. Napríklad:

b) Teraz sa presvedčil *na vlastné oči* (Jégé, A. Š.[4] 242), vyhrávajú tú muziku, *na ktorú* každý tancuje (103), Hra *na gombičky* je sezónna (Rázus, Maroško[2] 169), koho chcel vyznačiť, s tým sa zahral *na mariáš* (Kal. II[3], 24), „. . . sa ešte včera večer s nami *na kocky* hral!“ (III[2], 120), dáva sa *na preteky*, hrá sa *na dostihy* (Kuk. XXVI, 56), hrať sa *na Ďura* (úz.)[5] ap.

6. Predložka *na* s akuzatívom vyjadruje p r í č i n u v najširšom smysle, t. j. *a)* dôvod a *b)* účel (cieľ). Napríklad:

a) „Uspokojte sa, drahá mati!“ prerieklo dievča *na matkine reči* (Dobš. S. pov. IV[3], 7), *Na mnohé modlikanie* nechaly ho tam (X, 30—1922—), Adam . . . bol viac *naň* pyšný, ako *na všetko druhé* na svete (Kal. I[5], 22), „Tu som, pani moja, *na váš rozkaz*“ (II[3], 73), *na nahováranía* matky, priateľov povedalo — „áno!“ (V[2], 66), Žúrik . . . zostal u Vanovských *na naliehanie* domácej panej (Vaj. V, 131), umrela *na sypanice* (Šolt. III[2], 65), „. . . Padajú *na pľúca*, padajú *na motolice* . . .“ (Kuk. I[4], 177), ochorela *na raka* (VI[2], 21), prisľúbi *na nahováranie* (Rázus, Svety II[2], 189), ho . . . vydať *na požiadanie* (Julia II, 106), prebral sa *na hrozný výkrik* (Hronský, Zábavky strýca 6);

b) v tej truhlici bude niečo *na zjedenie* (S. pov. VII[3], 125),

---

[5] Sloveso *hrať sa* má v niektorých prípadoch väzbu predl. *na* s akuzatívom, ale častejšia je väzba s predložkou *v* (hrať sa v karty, v kolky, v šachy ap., porov. Pravidlá[2] 199 a Czambel, Rukoväť[3] 184). Sloveso *hrať* má zas väzbu predl. *na* + *lok.* (hrať *na* husliach, nie „hrať na husle“, ani „hrať husle“).

z tých sto kráv jednu *na výber* (II, 109), *Na zdravie* domáceho pána, aby mohol... slúžiť *na ozdobu* celej krajine (Kal. I[5], 11), poriadny človek, ktorý celej famílii len *na česť* slúžiť bude (32), dali svoju rozopru o kráľa budúceho *na rozhodnutie* Zápoľovi (Kal. VII[2], 17), i ovsa pre koníky, i jačmeňa *na chlieb* (141), sa hrnula kopa zadychčaných Kadičov, volajúcich zďaleka: *„Na voľbu, na voľbu!“* (I[5], 118), sa... nazdal, že sa to všetko jemu *na česť* stalo (8), nerád dá jej *na nové šaty* (Šolt. I[2], 44), „máme niečo tých zemí *na obrábanie...*“ (69), neostáva mi prázdnej chvíle ani *na čítanie,* tým menej *na písanie* (III[2], 9), dala som mu *na vôľu* alebo..., alebo... (179), Ale ak sa... bude hašterievať ...to už bude *na zutekanie* (178), Iste je v nich (zápisky) niečo *na nasledovanie* (5), Bol chutný *na odmaľovanie,* v ružových... šatočkách (32), som bežala k pánu veľkomožnému *na ponosu* (II, 215), podal mi ruku *na dobré ráno* (49), púdilo ma bežať ta *na pomoc* (24), išla *na svadbu* (III[2], 143), prebudil by sa *na nemilé prekvapenie* (Podj. II, 7), Idúc večer *na vodu* ku studni (I, 106), večer šla *na vodu*[6] (III, 100), zvávala Paľa *na krštenie* (III, 11), uzlík skladám *na cestu* mi daty (Hviezdoslav II[4], 38), štrngali spolu *na slávu* krásnej hostiteľky (Vaj. VIII, 70), On dal *na Maticu* odrazu viac (Kuk. XVIII, 29), čo vládze chodiť, vyšlo *na diváky* (VIII, 92), „Pán rychtár, prišiel som *na žalobu.*“ (128), Chodievali *na hodiny* (učiť sa rajtovať) (XXVI, 78), aby bolo i *na rozliatie,* i *na vypitie* (Taj. I, 140), vo svete vytĺkli *na živnosť* (IX[2], 7), „...som ešte nie *na zakopanie*... (I, 18), Práca bola v poli *na neodloženie* (20), *Na Zuzku* platil mesačne (44), cirkvám ponechali *na vôľu,* či... (Škultéty, O Slovákoch 210), *na to* on nebol narodený (224), obetoval i *na kostol* (Jégé, A. Š.[4] 231), musia byť *na každý prípad* opatrní (93), urobiť *na protiveň* (178), my poslúchame... často *na našu škodu* (170), To je nie *na uverenie* (215), hnala ho *na drevo* (Ondrejov, Zboj. ml. 227), chrám... bol ...*na sborenie* (Bodický, Rozp. 249), školská strecha bola *na spadnutie* (205), *na chválu* predsedu musím pripomenúť, že... (72), Dával som mu *na čítanie* knihy (138), Chodievaj s ňou *na prechádzky* ...*na pivo, na tanec* (Jes., Dem. 19),

[6] Pravidlá slov. pravopisu (1940) 191 uvádzajú pri slovese ísť len väzbu s predl. *po* niečo, ale preto nemusíme pokladať iné väzby za nesprávne, najmä ak majú osobitný význam.

prišiel *na súd* (Cestou k slobode 9), všetci robia *na neho* (Rázus, K. K. 36), nechať pánom všetko *na vôľu* (K. K. 313), Panie napečú *na cestu* (Julia I, 172), nechoďte náhodou *na profesúru* (Mar. štud.[2] 131), Adušovo remeslo nie je *na zahodenie* (Hronský, J. Mak 347), chystá drevo *na oheň* (Ondrejov, Afr. záp. 11), Som ja strelec *na hanbu!* (39), Teta... pojala Jergušu *na vodu* (Zboj. ml. 219), *na šaty* mu kúpili (Zgur., Ženích 47), chodila *na hríby a jahody* (7), podajme si ruky *na kamarátstvo* (100) a iné.

Na vyjadrenie účelu (cieľa) užíva sa v slovenčine — ako vidno z mnohých dokladov — predložka *na s akuzatívom* (na otázku *na čo?*), nie predložka *k*.[7] Podľa dobrého úzu hovoríme a píšeme: *Na zdravie, na potešenie* ti to bude (nie „ku zdraviu, ku potešeniu"). Nech ti je *na úžitok* (nie „k úžitku"). Kniha je *na čítanie* (nie „k čítaniu"). Jemu *na česť* bola slávnosť (nie „ku cti"). Jemu *na slávu* pripíjali (nie „ku sláve") ap.

Eugen Pauliny:

VÝBER Z DETVIANSKYCH SLOVIES.

(Dokončenie.)

ráňať, srážať ovocie: *táto ich aj ráňala dolu* (Kalinka).

richtovať, na tú svadbu si voľačo richtovaľ (Kalinka).

rosiť, ľan sa rosí (Oč. Dúbravy).

rosprášiť, rosprášiľ mu to sklo (Stožok).

roľnať sa, ale čo, keď sa strach smrti roľná (Klokoč).

rozdať sa, ale ten vietor, aký sa, ľala, rozdaľ (Detva).

sedať, tak potom sedeli za dva roky šecí v Ďarmotiech, za dva roky šecí sedeli, čo boli kamaráti (Stožok).

schvátiť, schytiť: *schvátiľ som tam tehlu* (Stožok).

spangrotovať, on voľáko spangrotovaľ (Mangutovo).

sprať, zbiť: *boľ veľmo spratí* (Detva).

spraviť sa, spravila sa na mačku (Detva); *na strigu sa spravila.*

spredať, tochto istího spredaťi (Podkriv. lazy).

sťať sa, tu naras keď sa to sťaňe potkan (Detva).

stavať, pristavovať: *nigdá náz žiaden nestavaľ* (Klokoč).

staveť, to staveju, to cieľe staveju, to kih zráňikoľ vimeriavaju, ách! (Kalinka).

stavovať, pristavovať: *boch ťa zabiľ, prečo ma stavuješ* (Klokoč).

sťeľiť sa, otcliť sa: *ňemože sa sťeľiť* (Detva).

sťiskať si, sporiť: *keď si bude sťiskať po troški po troški* (Stožok).

stopiť sa, išľoľ som dolinoľ, slnce

[7] Porov. SR VIII, 102.

hri̯alo, nuš sa chlapec stopiu̯ (Stožok).

strafiť, *kus cesti zme hňeť strafili* (Kriváň).

strhnuť, škibať s husí: *ľen jus‿to pi̯era že sa strhňe* (Kalinka); *strhou̯ na seba taki̯e ovrholce* (Stožok).

strončeť, telesne oslabnúť: *oj, aľe strončeu̯* (Detva).

šmiknuť, ujsť: *sadou̯ na koňa a šmikou̯ na koňi* (Stožok).

šprihať, pľuvať, nadávať: *ľudi̯a šprihali do oči* (Kriváň).

šromotiť, *tu naras počuje, že mu začňe po izbe šromotiť* (Detva).

šuďiť, *tu nať kochom začňe mu dačo šuďiť do pražeňici* (Detva).

ťahať, *a keď viďeu̯, že ďaľej do hori ťahaju, začau̯, že sa on iďe vráťiť* (Stožok).

tájsť, *tájdu pekňe, tag ako kebi ich zahaňau̯* (Lukovo); *nak si tájďe po cesťe, kaďe pri̯ehon* (Stožok).

tasiť sa, trhať sa, biť sa: *a oňi sa začali drhnuť, tasiť* (Stožok); *aľe sa tasili besňe* (Stožok).

ťepiť, *aľe ťepi ťi do oči* (Detva).

ťermošiť sa, *ťen sa ťermošiu̯* (Stožok).

trafiť sa, *čo sa nám trafi, to kúpime* (Lieskovec).

trešťať, blyšťať sa: *taki̯e so‿mau̯ čižmi, krsní mu̯oj, ľen mi tak trešťali* (Kriváň).

trizňiť, nepekné reči hovoriť: *trizňi daromňinu* (Detva).

tŕpnuť, *a tu žid začau̯ tŕpnuť* (Stožok).

trucovať sa, *tag zme sa trucovali više roka* (Kriváň).

turbovať sa, trápiť sa: *tak sa na‿tim turbovau̯, že dostau̯ suchoti* (Detva).

učiňiť, *tag bi to učiňilo do dvanádz litrou̯* (Detva).

udať sa, *ešťe sa nám udá f poli nocovať* (Kriváň).

udreť, *f Čereňi̯e udrelo, tri domi zhoreli* (Lukovo); *strela* (blesk) *udrela* (Detva); *f to rano nám aj do koľibi udrelo* (Detva).

ufať sa, *on sa jej aj ufau̯* (Detva).

uhekľovať, *kápka je s tiľangu, aj sa uhekľovať mu̯ože s pamoku* (Stožok).

uhoďiť sa, *ke‿ca tag uhoďilo, že bola továreň* (Stožok).

uki̯azať, *ke‿ca im to ži̯ada viďi̯eť, mi im uki̯ažeme* (Stožok).

ukezovať sa, *zima sa ukezuje zafčasu* (Detva).

ulahoďiť, *takú dobrú minúť som bou̯ ulahoďiu̯* (Stožok).

uľi̯ahnuť sa, *kebi sa nám chlapedz uľi̯ahou̯* (Stožok).

utrafiť sa, *jeden sa bou̯ utrafiu̯ s nami* (Kriváň).

vartovať, *a ti pi̯ati, čo ho vartovali, ti sa ľen tag o‿ctrachu tri̯asli* (Detva).

vbúrať sa, *tak sa do komori vbúrali* (Kalinka).

vidať, *u váz peňi̯aze vidať* (Kriváň).

viďeť sa, zdať sa: *sa mi viďi, že aj on kosiu̯* (Klokoč); *či reku dážďik ňebuďe padať cez noc, taku̯o sa viďi* (Detva); *a viďi sa takto na koreňi aj ďaťeľina* (Lukovo).

vidnuť, *skoro každi ďeň ich vidnuť* (Kalinka).

vibadať, *keriho vibadali, že je največi živáň* (Stožok).

vibiť, *už bolo ďesaď hoďin vibitu̯o na veži* (Detva).

vičenčušiť, vybiť: *keď ma tag bou̯ vičenčušiu̯, tag ma pusťiu̯* (Stožok).

vidobri̯eť, vyzdraviet': *ťeraz, že zaz bou̯ vidobreu̯* (Korytárky).

vihárať, *vihára ťa šecko, viskina* (Podkriváň).

vihlúpiť, *vihlúpenu̯o že je tá oráca zem* (Stožok).

vihuncútovať, *dau̯ sa aj ťen huncúctvo robiť, tag vihuncútovau̯* (Podkr. lazy).

vihúsť, vihúdli seďemďesiadzlatí ſ šajnách (Stožok).

vikofiť sa, takích kráľ sa málo vikofí, ako je táto (Lukovo).

vilašovať, vypátrať, nájsť: *som hňeď veďela, že oňi vilašuju uš ťje struke* (Stožok).

vimachliť, zbiť: *a boli bi ho vimachlili tam* (Kalinka).

viondiať, aňi ti bi to ňeveďeli tag viondiať (Stožok).

virabovať, a potom toho virabovali, toho pána (Stožok).

visťdiť sa, no nak sa len visťdí (Kriváň).

višikovať, vyliahnuť: *voľáko sa nám husi zle višikovali* (Kalinka).

viškálezovať, zbiť: *ale ťa viškálezujem* (Detva).

vifrepať, zbiť: *sin si oca tag voľáko vifrepaľ* (Kalinka).

vivodlovať, vyzradiť: *bála sa už vivodlovať* (Kalinka).

vizveďeť sa, tag o rok sa vizveďelo potom (Stožok).

zabáľkať sa, tan sa zabáľkajťe (Stožok).

zabaviť sa, zdržať sa: *zabaviľ som sa s kamaráťi na krčme* (Stožok).

zabližiť sa, ako sa zabližiľ k ňemu jeden policajt (Stožok).

zafafrať, zababrať: *tak si ma zafafraľ, ti sviňa* (Mangutovo).

zafločiť, mrzko zazrieť: *zafločiľ na mňa, že či sa mňa dačo píta* (Stožok).

zahlušiť, zabiť: *tam zahlušili národu veľa* (Korytárky).

zahodiť, ale ako vetor duľ, na jedniho zahodilo plameň (Detva).

zachceť, takího mladího bi aj daďe dáke ňevesťi zachceli (Korytárky).

zachiťiť, potom zachiťiľ kočiša a šli (Stožok); *náz už potom ťa zachitili šetkích* (Kriváň).

zakapúvať, uš to trošku zakapúva (Kalinka).

zakladať, postavovať: *zakladali aj plachti* (proti vetru), *a to ňidž ňestálo* (Kriváň).

zakrpiť, máj to potom zakrpiľ (Mangutovo).

zameldovať, tá zameldovala, že je na jej koňici (Stožok).

zaopsťať, vidriapaľ sa na jednu skalu, tam ešťe ňebolo zaopsťaťo, tag ušioľ (Stožok).

zapierať, zavierať: *ako zapierafe, sfari ňanko* (Stožok).

zapkať, zapchať: *keľko teľko zapkaľ v želúdku* (Korytárky).

zapoďievať sa, zo šustri sa ňebuďeme ňigdi zapoďievať (D. Huta).

zapitať, pocesni inšie ňezapitaju len to (Lieskovec).

zaraziť, udrieť: *zaraziľ ho po papuli* (Stožok).

zasťaviť sa, sa im smele zasťaviľ, že čo sa oni za jedni (Stožok).

zafrepať, násilím zaviesť: *tam ho zafrepali* (Stožok).

zavesiť, obesiť: *zavesia ma* (Kriváň).

zazerať, a spoza takej skali zazerali ti, čo ih (t. j. svine) *zali* (Detva).

zažgrípať, len ľádže zubámi zažgrípaľ (Kriváň).

zbližiť sa, k tomu sa skorej zbliži (Podkr. lazy).

zhádzať, krpci zhádzaľ (umrel) (Korytárky).

zhúknuť, ki_mi do rozumu zhúkňe (Stožok).

zisťiť sa, ustanoviť sa, ustáliť: *tag zme sa zisťili, že v máji* (Kriváň).

zlármovať sa, a fše sa skrs toho zlármujeme, zvaďíme (Kriváň).

zočiť, potom ho zočili (Stožok).

zosilovať, znásilniť: *kceľ hu zosilovať* (Stožok).

zoštrófať, zoštrófali bi ho mrsko (Stožok).

žvendať, žviachať.

LITERATÚRA.

SLOVENSKÝ JAZYK. *Ročník I. Rediguje Dr. Henrich Bartek.* Vydáva Kompas, Turčiansky Sv. Martin.

Ako je známe, Dr. H. Bartkom založený a redigovaný Slovenský jazyk zakončil svoj I. ročník (1940) 8. číslom. Príčiny a pohnútky, ktoré viedly redaktora k tomu, aby opustil Slovenskú reč (nedokončiac jej VII. ročník) a zakladal vlastný časopis, vyložil so svojej strany v Slovenskom jazyku (v článkoch: Pokračujeme v práci, str. 1, a Po dvoch rokoch 242n). Po istom časovom odstupe nám prichodí zistiť, že škoda bolo oddeľovať sa od Matice, pod egidou ktorej vychádzala Slovenská reč, a začať vydávať súkromne vedecký časopis toho istého smeru. Dr. Bartek ťažko znášal tú okolnosť, že MŠANO dalo pravidlá pred ich konečným schválením na posúdenie Slovenskej univerzite, ktorá mnohé návrhy pôvodných Pravidiel pozmenila, neprijala. Návrh písať predpony *z-, zo-* vonkoncom podľa výslovnosti uplatnil sa v Pravidlách len v niekoľkých prípadoch *(zľutovať, zmilovať sa, zroniť, zráňať* atď.).

Redakcia Slovenského jazyka podľa úvodného článku rozšírila svoj program v štúdiu slovenčiny („budeme sa zaoberať slovenským štýlom, správnou výslovnosťou, estetikou jazyka..."). Nejdeme súdiť, ako ho splnila. Čo sa týka článkov neútočných, pokojných a vecných, pochádzajú zväčša od skúsených pracovníkov našej lingvistiky. Hodnotná je štúdia: O slovnom prízvuku (str. 165) od Ferdinanda Hoffmanna, pozorovaná na živom slove; také sú aj výskumy J. Mihála (O jazykovej svojskosti), Letza (Prídavné mená pôvodu a látky) a redaktora Bartka (Ľubozvučnosť slovenčiny). — K Bartkovej štúdii Miestopisné názvy slovenské (81) hodno azda podotknúť, že *Broďany* na ich blízkom okolí (v Bánovciach) sa vyslovujú skutočne s *ď*, i bolo by presnejšie zistiť, či domorodci, najmä staršie pokolenie vyslovuje *Brodzany*. V tomto kraji za spisovné *dz* býva *ď*, napr.: *prichádďajú* (Rybany). — Ledényi správne háji stanovisko, ktoré zastáva aj Slovenská reč, že názvoslovie má sa zakladať na domácej, jadrnej ľudovej reči (135), pravda, pokiaľ jej slovný poklad na to dostačí; v tomto duchu sa prihovárame s Ledényim za termíny: *bedro, driek, sánka, mihalnica, jablčko, čeriesla* a miesto termínu *vajcia* by azda ozaj lepšie bolo: *muď*. Podľa tendencie dnešnej ľudovej reči (porov. SR VI, 132) nahrádzať staršiu koncovku *-vý* novšou *-ový* zaiste lepšie zodpovie výraz „nosová" dierka, a nie „nosná". Za tvar *pečeň* SR odporúča *pečeňa* (VIII, 274). — Formy románov popredných slovenských spisovateľov študuje Eugen Pauliny (Tido Gašpar, Figuli, Ondrejov).

Toľko o článkoch; teraz lexikálie.

Redakcia Slovenskej reči hľadí na nárečie ako na studnicu, odkiaľ možno čerpať nové slová pre spisovný jazyk, a okrem toho na podklade nárečí študuje i jazykové systémy a osvetľuje miesto jednotlivých slov v spisovnej reči. Na tomto princípe SR obhajovala aj slovo *pilný* (SR VIII, 39). Pravda, bezpečne opierať sa o nárečie možno len tomu, kto dokonale pozná aspoň jedno nárečie, obyčajne svoje rodné. Bez tejto znalosti slovenčinu možno viac-menej pozorovať len zvonku a študovať ju skorej len teoreticky. Veru, veľká výhoda je rozpomenúť sa pri niektorom slove, ako by to bola povedala moja matka (porov. Škultéty, SR VIII 292). Teda základ pre štúdium slovenčiny a jej slovníka je n á r e č i e. Ak sa slovo nachádza vo viac slovenských nárečiach a je už uvedené do literatúry, také má ďalej domovské právo v spisovnej reči a nemožno

ho z nej vytvárať. Takto ho majú napr. slová: *pilný, načim* (SR VII, 226—233), ktorým sa bolo odpieralo toto právo. Podľa toho princípu J. Škultéty užíva aj slovo *pozdiť* (Gemer), ktoré je západniarovi cudzie, a poznal ho len z češtiny. Podobne na systéme slovies s predponou *u-* v nárečiach sa presvedčíme, že tvar *uvítať* nie je čechizmus, ale dobré slovenské slovo (porov. článok Škultétyho SR VII, 212—13). Je aj u Tajovského (V, 29). No podľa Slovenského jazyka „Slovák tak nehovorí!" (159). Veru tak hovorí, najmä staršie pokolenie. Medzi *privítať* a *uvítať* je istý jemný významový rozdiel: pri *uvítať* sa vyjadruje väčšia živosť; no pisateľ si dostatočne nepovšimnul istý významový rozdiel, ktorý je v nárečiach.

V shode systémov jednotlivých slovenských nárečí, ktoré sme najprv vypozorovali vo svojom rodnom nárečí a potom si overovali ten istý zjav aj v iných nárečiach, sme použili v SR adverbiálneho tvaru *celky*, ktorý je nielen v bánovskom nárečí u staršieho pokolenia, ale aj v Novohrade (podľa prof. E. Jónu). Ide tu o taký „archaizmus", ako je aj adv. *voľky-nevoľky*. Pre pestrosť možno užiť aj *celky* popri *celkom*, a to tým skorej, že sa užíva popri obecnom tvare *celkom* aj tvar *cele*. — Formy *dvaročný, triročný, štyriročný* uvádza Jánošík (nie Jóna) len ako doklady zo živej reči na potvrdenie systému slovenského jazyka pri složenine *storočie* (SR VIII, 31). Azda ich aj Dr. Bartek počul v ľudovej reči?! Veď hovoríme dosiaľ tak v číslovkách: *dvadsaťdvaročný, -triročný, -štyriročný*. Je aj *dvojročný*, ale to je asi prínos z češtiny, pravda, potrebný v istých výrazoch: *dvojročná* škola. Inak problém sa žiada preštudovať. — Tvar *zvierence* je ako *dievčence*, ktorý dosiaľ platí v slovenskej spisovnej reči. Veď tu nijako nejde o termín, ako hovorí Bartek (SJ, 301). — O prítomnosti číslovky *jeden* vo výraze: *jedným slovom* (SJ, 303) dá sa debatovať, či tam patrí alebo nie. — Tvary *staväť, jestli, púhy*, ktoré Dr. Bartek v Slovenskom jazyku (300, 304) vyčíta Jánošíkovi, patria k rečovej zvláštnosti J. Škultétyho. Škultéty svojským spôsobom tvorí aj složeniny prípadných mien a ich oddeľuje spojovníkom: *cirkevno-slovenský, južno-slovanský, západno-slovanský* (SJ, 300, 301). S dôvodmi prof. Škultétyho, že „dlhé složeniny obťažujú čítanie" (ústne), úplne súhlasí aj Jánošík.

Nie je na škodu slovenčine, keď Bartek nadhodil tieto a iné podobné otázky. Bude treba sa k nim vrátiť a zaujať pevné stanovisko, pravda, na základe štúdia n á r e č í ako aj tvarov, vyskytujúcich sa v spisovnej reči; len na zdravom základe možno študovať slovenčinu a jej jazykové zjavy. Tu vlastne spočíva tá pevná metóda, podľa ktorej chceme pokračovať v štúdiu jazykových zjavov, systémov a správnosti alebo nesprávnosti slov. Nám totiž treba pevný základ, systém všeobecne platný. Treba nám sledovať, podľa neho študovať slová, jazykový systém, a nie ich a p r i o r i odmietať, vyhadzovať ako neslovenské (prípad *pilný*), lebo len po dôkladnom preštudovaní nárečí a prípadne aj oných tvarov v spisovnej reči ukáže sa, či niektorý tvar obstojí v spisovnej reči, prípadne aj obidva. Sme za prirodzený purizmus, nie „prepiate puristické chúťky", lebo naozaj prepiaty purizmus môže byť len škodlivý slovenčine. Teraz, keď už borba o holú existenciu slovenčiny prestala, možno pokojne pokračovať v štúdiu slovenčiny po spôsobe nášho gramatika Czambla.

Nakoniec ešte vysvetlenie na Mihálove slová: „Jánošíkove netaktnosti" (SJ 241). — Správa MS poverila J. Škultétyho a A. Jánošíka dokončiť VII. roč. Slovenskej reči, ktorý ostal po Dr. Bartkovi nedokončený, J. Škultéty pri korektúre obálky trojčísla pozmenil prvotné poradie

redaktorov na dvoch miestach obálky a na konci poslednej strany; A. Jánošíka položil pred seba. V tlačiarni dal výslovný príkaz, aby obálku takto vytlačili. Dr. Bartek bol o veci dobre informovaný a A. Jánošík mu všetko podrobne vysvetlil ešte za horúca, keď sa stretli v Martine koncom júla 1940; jednako Dr. Bartek píše o veci tak (SJ, 237), ako by o ničom nebol vedel. Pri novom ročníku Slovenskej reči A. Jánošík poprosil J. Škultétyho v prítomnosti tajomníka MS Dr. Jána Martáka, aby na obálke nového ročníka zmenil poradie redaktorov, na čo Škultéty svojím spôsobom poznamenal, že vie, prečo tak ustálil a nič meniť nebude. (Porov. jeho vysvetlenie v SR str. 61.)

Ako sa naša verejnosť mohla presvedčiť z písania Slovenskej reči, išlo nám len o výskum a spracovávanie slovenčiny, preto sme vyhýbali polemikám. Dnes je už jasné, že niet vecných prekážok na to, aby na jednotnom a spoločne vedenom zveľaďovaní slovenskej jazykovej kultúry pod záštitou Matice slovenskej nezúčastnili sa všetci milovníci slovenského jazyka. *A. Jánošík.*

ROZLIČNOSTI.

Priezviská na -in. — Nedávno vyšla kniha o pánu prezidentovi Tisovi. Jeden z autorov je *Polčín* s dlhým *í*, hoci *ľud* jeho meno vyslovuje s krátkym (také priezvisko je známe aj v Rybanoch). V spisovnej slovenčine koncovka *-in* má opodstatnenú dlhú kvantitu, t. j. *í* pri obecných podstatných menách domáceho alebo cudzieho pôvodu, ako *včelín, čeľadín, kurín, kmín, komín* atď. Vplyvom nich sa píše *-in* aj v miestopisných menách: *Kubín, Kolačín, Trenčín* atď., pri ktorých prvotný význam prisvojovacieho prídavného mena mužskej formy na *-in* sa sotrel a tak pôvodná koncovka *-in* podľa ostatných obecných podstatných mien takého zakončenia sa predĺžila na *-ín*. No v priezviskách ostáva krátke *-in* aj vo výslovnosti, čo je znakom, že podržiava zjavne nielen tvar prisvojovacieho prídavného mena, ale aj jeho funkciu: *Polčin* je vlastne syn vdovice-*Poľky*, teda syn *Polčin, (Polk(a)+in >Polčin)*, kde sa *k* zmäkčilo na *č*, ako je to doteraz v češtine. (Také mäkčenie azda bolo aj v slovenčine.) Zato nedať sa mýliť pri takýchto priezviskách s inou skupinou slov (prípadne aj priezvisko *Murín* a české, ako napr. *Rašín*) a písať všade dôsledne len *-in: Kosorin, Način, Sýkorčin, Magušin* atď. Takto píšeme v slovenčine aj ruské priezviská, ktoré sú takého istého pôvodu (lenže bez mäkčenia *k > č*): *Puškin, Kulbakin* a iné. — Vec bolo dobre spomenúť aj pre matrikárov.

dátumový. — Od slova *dátum* používa sa v praxi prídavného mena *dátumový*. Máme aj termín *dátumový stĺpec* v obchodných knihách a inde.

Oprava. — Po poslednej korektúre č. 7—9 SR vznikla chyba, ktorá ruší celý smysel; miesto „*Holuby* nie je znak pomaďarčina, ale pamiatke z tých talianskych čias" (288) má byť: ... pomaďarčenia, ale pamiatka z tých latinských čias...

Rediguje ANTON JÁNOŠÍK s JOZEFOM ŠKULTÉTYM.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačí Nová kníhtlačiareň v Turčianskom Sv. Martine.